

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MF.MKT., nr. 155.82, 167.14, 168.59, 1006.15, 1093.57; BA, DH.MKT., nr. 1494.15, 1500.13; Tâhir el-Cezâirî, *et-Tezkire ve fihâ Tefsîrû'l-Bey-zâvî*, Mektebetü Esed, Zâhiriyye, nr. 11743-11746, I, vr. 70^a, 85^a, 368^a, 544^b, 620^a; a.mlf., *er-Rihle ilâ Mısr ve muâbeletü'l-Hidivî*, Mektebetü Esed, Zâhiriyye, nr. 11721, vr. 2^b, 3^a; a.mlf., *et-Tibyân li-ba'zî'l-mebahîşî'l-müte'allika bi'l-Kur'ân 'alâ târîkı'l-lîkân*, Kahire 1334, s. 52; a.mlf., *Tevcih-ü'n-naẓar*, Beyrut, ts., s. 22, 418; *Suriye Vilâyet Salnâmesi (1300)*, s. 100; M. Saîd el-Bânî, *Tenûirü'l-beşâ'ir bi-sireti's-Şeyh et-Tâhir*, Dimaşk 1920; M. Kürd Ali, *Müzekkirât*, Dimaşk 1368/1949, III, 719-720, 892; a.mlf., *Künûzü'l-eccdâd*, Beyrut, ts., tür.yer.; Adnân el-Hatîb, *eş-Şeyh Tâhir el-Cezâ'irî râ'idü'n-nehdati'l-ilmiyye fî Bilâdi's-Şâm*, Kahire 1971, s. 92, 98, 111, 123; M. Abdülcevâd el-Kayâtî, *Nefhatü'l-beşşâm fî rihleti's-Şâm*, Beyrut 1401/1981, s. 121-122, 130; M. Mutî' el-Hâfız – Nizâr Abâza, *Târîhu 'ulemâ'i Dimaşk*, Dimaşk 1406/1986, I, 366-380; M. Mutî' el-Hâfız – Salâh Muhammed el-Hiyemî, *el-Fihrisü'l-'âm li-mahtûâtü Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye*, Dimaşk 1407/1987, s. 515, 563-565, 569-576; D. D. Commins, *Osmanlı Suriyesi'nde İslahat Hareketleri* (trc. Selahaddin Ayaz), İstanbul 1993, tür.yer.; Abdullah Emin Çimen, *Tâhir el-Cezairi ve Tefsir İlmindeki Yeri* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; *Fihrisü mahtûâtü'l-Mektebeti'l-Hâlidîyye: el-Kuds*, London 1427/2006, Velid el-Hâlidî'nin takdim yazısı, s. 29-30; İskender Ma'lûf, "eş-Şeyh Tâhir el-Cezâ'irî ed-Dimaşkî", *el-Meşriq*, XVIII, Beyrut 1920, s. 145; Sâlih Muhlis Rızâ, "eş-Şeyh Tâhir el-Cezâ'irî ed-Dimaşkî: Hayâtühü ve mevtühü ve neş'etühü'l-ilmiyye", *el-Menâr*, XXII/8, Kahire 1921, s. 637-640; Mağribî, "eş-Zâhir min âşârî's-şeyh Tâhir", *MMAdm.*, III (1923), s. 171-172; J. H. Escovitz, "He was the Muhammad Abduh of Syria, a Study of Tahir al-Jazairi and His Influence", *IJMES*, XVIII (1986), s. 293-310.

ABDULLAH EMİN ÇİMEN

TÂHİR EFENDİ, Halifezâde

(ö. 1188/1774)

Türk müzikisi bestekârı.

İstanbul'da doğdu ve orada yaşadı. Adı Mehmed'dir. Babası Dîvân-ı Hümâyûn halifeliği yaptığından "Halîfezâde" lakabıyla tanındı. Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. III. Osman devrinde (1754-1757) şöhrete ulaştı ve şöhreti III. Mustafa döneminde (1757-1774) sürdü. Divan kâtipliği görevinde iken vefat etti. Rumeli kadılarından divan şairi Âkîf Fethullah Efendi vefatına tarih düşürmüştür: "Olan cüyende-i târîh-i sâl-i fevti gûş etsin / Dedi hâtif Halîfezâde Tâhir göçtü ukbâya" (1188). Tâhir Efendi nüktedan ve hoşsohbet kişiliğinin yanı sıra şairliği ve özellikle müzikîşinaslığı ile tanınmıştır. "Tâhir" mahlasıyla kaleme aldığı şiirlerine güfte mecmualarında rastlanmaktaysa da bir divanı bilinmemek-

tedir. Silâhdarzâde ve Bağdatlı Şefkat tezkirelerinde onun "cemî-i maârifte yegâne, husûsan ilm-i müsikide hâce-i zaman" olduğu ifade edilmektedir. El yazması bazı güfte mecmualarında dinî eserlerine de rastlanan Tâhir Efendi daha çok din dışı sahadaki sözlü eserleri ve saz eserleriyle tanınmıştır. Sadeddin Nûzhet Ergun onun, güfteleri Abdülhad Nûri'ye ait üç ilâhisinin metnini antolojisinde neşretmiştir (I, 373-374). Yılmaz Öztuna'nın listesini verdiği peşrev, beste, aksak semâi ve yürük semâi formunda toplam yedi eserinden peşrev dışındakiler Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu repertuarında mevcuttur. Bunlar arasında, "Ey dil sev ol perîvesi bu hüsn ü ân ile" mısrayla başlayan hüseyinî ve, "Bilindi bûseye yok yârin izni" mısrayla başlayan sabâ makamındaki ağır semâilerinin güftesi de kendisine aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Silâhdarzâde, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 47^a, vr. 47^a; Râmîz ve Âdâb-ı Zurfâ'â's: *İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük* (haz. Sadık Erdem), Ankara 1994, s. 195; Seyyid Abdülfettâh Bağdâdî, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 770, s. 121; *Sicill-i Osmânî*, III, 242; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1935-40, II, 136-138; IV, 111-113; Sadettin Nûzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 163-164, 373-374; *TSM Sözlü Eserler*, s. 54, 125, 135, 173, 283, 293; Avni Erdemir, *Anadolu Sahası Musikîşinas Divan Şairleri*, Ankara 1999, s. 463-464; Öztuna, *BTMA*, II, 369.

NURİ ÖZCAN

TÂHİR EFENDİ CAMİİ

İstanbul Üsküdar'da XIX. yüzyılın ilk yarısında yaptırılan cami.

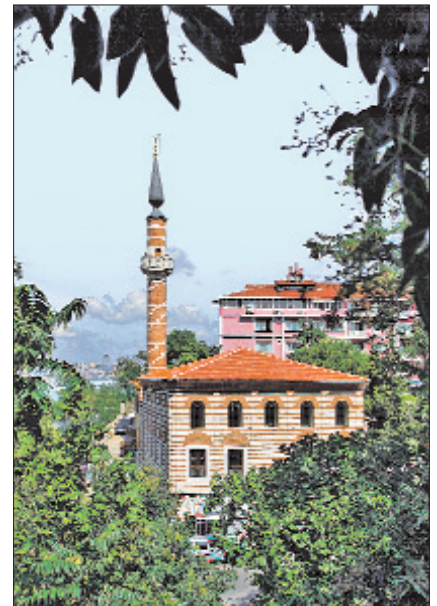
Üsküdar Selimiye'de İskele caddesinin kenarında inşa edilmiştir. Önceleri denize yakın bir konumda olduğundan Harem İskele Camii adıyla anılıyordu. Yapının bânisi Seyyid Mehmed Tâhir Efendi'dir (ö. 1832). II. Mahmud'un tuğrakeşi olan Tâhir Efendi, Payas'ta ölmüş ve Zeytinlik Mezarlığı'nda defnedilmişse de makam kabri bu caminin hazîresinde annesinin ve eşinin mezarlarıyla yan yanadır. Cami, bazı kaynaklarda ileri sürüldüğü gibi Fâtihtan Mehmed dönemine ait bir yapı değildir. 1242 (1826-27) yılında inşa edilmiş olup empire üslûbunun özelliklerini taşıyan yalın bir örnektir. Fakat Ayvansarayî bu caminin yerinde 1122 (1710) tarihli bir mescidin yer aldığını yazar (*Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 241).

Caminin caddeye bakan cümle kapısının önünde, üzeri bezeli çanak biçiminde baş-

lıkları bulunan dört adet mermer sütunun desteklediği bir sundurma bulunur. Kapının üstünde sülüs hatla "ve hüve's-semîu'l-alîm" (Allah içitici ve bilicidir) yazılıdır. Kapının solundaki hazîre duvarında yine Tâhir Efendi'nin hattı ile Ankebût sûresinin, "Her nefis ölümü tadacaktır; sonunda bize döndürüleceksiniz" meâlindeki âyeti (29/57) iki kartuş halinde, ortada ise "yâ hû" ibaresi kayıtlıdır. Hazîrenin karşısında helâ ve abdest muslukları, avlunun bir köşesinde su haznesi ve ortada kuyu yer almaktadır. Duvarları kesme taş ve tuğlanın almaşık örgüsüyle hareketli ve dekoratif bir görünüm kazanan camide aynı özellikler, tuğladan yapılmış olan minare üzerinde beyaz renkteki kesme taşların düz ve çapraz olarak yerleştirilmesiyle sağlanmıştır. Caminin dört köşesi pahlanarak yarı silindirik bir biçim almıştır. Bu fevkanî yapının üst sıradaki pencereleri tuğla kemerli, alttakiler ise dikdörtgen şeklinde sövelere sahiptir. Avlunun denize bakan ikinci kapısı da sundurmalıdır.

Tâhir Efendi Camii yeni bir inşaatla kuzey tarafından genişletilmiştir. Bu ilâveden sonra Batı tarzı bezemelerle taçlandırılmış harim kapısına ulaşılır. 13,95 × 12,35 m. ölçülerindeki harim, kalın cidarlı duvarlarına rağmen bu duvarlara açılan otuz üç adet pencereden dolayı ferah bir mekândır. İki mermer sütunçenin sınırladığı mihrap nişinin içinde asma kandil tasviri bu-

Tâhir Efendi Camii – Selimiye / Üsküdar

Tâhir
Efendi
Camii'nin
mihrabı

lunur. Minber ve vaaz kürsüsü ahşaptır. Sivri bir külâha sahip olan minberin kapısı çanaktan çıkan kenger yapraklarıyla bezenmiştir. Alt kattaki mahfile harim kapısının sağındaki merdivenle inilir. Mahfilde asılı duran, "Yâ Hazret-i Bilâl-i Habeşi" yazılı 1242 (1826-27) tarihli panonun sol alt köşesinde Tâhir Efendi'nin ketebe kaydı ile imzası bir istif halinde verilmiştir. Caminin kasetli ahşap tavanının göbeğinde altı kollu yıldız biçimi bulunmaktadır. Yapının meylli çatısının üzeri alaturka kiremitle örtülmüştür. Tek şerefeli, ince gövdeli minaresi alemine doğru ucu uzun bir şekilde sivriltilmiş boğumlu bir külâhla sonlanmaktadır.

Caminin kuzey tarafına denize hâkim setin üzerine Tâhir Efendi'nin inşa ettirdiği mektep ortadan kalkmış, yerine otel yapılmıştır. Tâhir Efendi bu caminin yakınına iki çeşme inşa ettirmiştir. Bunlardan biri yapının üzerinde bulunduğu arazinin eğimini düzleyen, dükkânların olduğu zemin katın güney duvarına gömülü durumdadır. Çeşmenin bugün mevcut olmayan kitabesi 1242 (1826-27) tarihini taşıyordu. Kitabedeki yazılar ve II. Mahmud tuğrası Tâhir Efendi'nin elinden çıkmıştır. Caminin kuzey avlu duvarına bitişik olması muhtemel ikinci çeşme ise günümüze ulaşmamıştır. Caminin üzerinde yer aldığı alanın aşağısında batı istikametine doğru bakan üçüncü bir çeşme daha mevcuttur. Kâzım Çeçen, kitabesi bulunmayan bu çeşmenin bânisinin Tâhir Efendi olması gerektiğini yazarsa da (*Üsküdar Suları*, s. 147) çeşme klasik dönemin mimari özelliklerini taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvarsarı, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 241; *Sicill-i Osmânî*, III, 245-246; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 85; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1945, III, 422-423, 480; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 407, rs. 640; a.mlf., *Fâtih Devri Mi'mârîsi*, İstanbul 1953, s. 28; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*,

I, 297-300; II, 113-114; Kâzım Çeçen, *Üsküdar Suları*, İstanbul 1991, s. 147; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 332, 589-590; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 251-255; III, 1114; Enis Karakaya, "Tahir Efendi Camii", *DBİst.A*, VII, 190-191.

ENİS KARAKAYA

TÂHİR b. GALBÛN

(bk. İBN GALBÛN, Ebû'l-Hasan).

TÂHİR b. HÜSEYİN

(طاهر بن الحسين)

Ebû't-Tayyib (Ebû Talha) Tâhir b. el-Hüseyn b. Mus'ab b. Rüzeyk el-Huzâî (ö. 207/822)

Tâhirîler'in kurucusu
ve ilk hükümdarı
(821-822).

159 (776) yılında doğdu. Soy kütüğü babasının dedesi Rüzeyk'a kadar tesbit edilebilmektedir. Rüzeyk, mevlâsı olduğu Huzâa kabilesinden Ebû Muhammed Talha b. Abdullah el-Huzâî ile birlikte 56 (676) yılında Horasan'a gelmiş, burada Herat haraâ âmilliği ve Sistan valiliği yapan Ebû Muhammed'in yanında yetişmiştir. Rüzeyk'ın oğlu Mus'ab, Abbâsî Devleti'nin kurulması için nakib olarak mücadele vermiş, devlet kurulduktan sonra Horasan eyaletine bağlı şehirlerden Bûşenc'in valiliğini yapmış, Mus'ab'ın ardından bu görevi oğlu Hüseyin yürütmüştür. Tâhir b. Hüseyin 180'de (796) Horasan eyaleti valiliğine tayin edilen İbn Mâhân tarafından Bûşenc valiliğine getirildi. Bu görevi sırasında Hâricî reisi Hamza b. Edrek'in (Etrek) Bûşenc'deki isyanını bastırdı. Mâverâünnehir'de büyük bir isyan çıkaran Râfî b. Leys'in Semerkant'ta kuşatılması sırasında Tâhir b. Hüseyin de kumandan sıfatıyla yer aldı. Me'mûn'un Horasan valiliği döneminde Tâhir b. Hüseyin ona bağlı Rey valisi olarak görev yaptı. Tâhir b. Hüseyin'in yıldızı, Halife Emîn'in kardeşi Me'mûn'u veliahtlıktan azletmeye kalkışmasından dolayı patlak veren iç savaşta parladı. Me'mûn, daha sonra veziri yapacağı Fazl b. Sehl'in tekliyle onu bu savaşta Emîn'e karşı kumandan tayin etti. Savaşın 195'te (811) gerçekleşen daha ilk çatışmasında Tâhir b. Hüseyin, 4000 (veya 5000; 10.000) kişilik ordusuyla Emîn'in 40.000 kişilik orduya sahip kumandanı İbn Mâhân'ı yenilgiye uğrattı. Me'mûn, Tâhir b. Hüseyin'e bu zafer vesilesiyle "Zü'l-yemîneyn, Sâhibü habli'd-dîn" lakaplarını verirken kendisi de

Emîn'e karşı halifeliliğini ilân etti. Tâhir b. Hüseyin, Bağdat'ın ele geçirildiği 198 (813) yılına kadar süren çatışmalarda Emîn'in Abdurrahman b. Cebele, Ahmed b. Mez-yed, Abdullah b. Humeyd ve Muhammed b. Yezîd gibi kumandanlarını yenerek Me'mûn'u iktidara getirmeyi başardı.

Tâhir b. Hüseyin'in önderliğinde kazanılan zafer, Mâverâünnehir'in de idarî açıdan dahil bulunduğu Horasan bölgesinin Abbâsî Devleti içindeki nüfuzunu bir kat daha arttırdı. Bu ise Araplar karşısında Arap olmayanları temsil eden müslüman Horasan halkının Emevîler'in yıkılışından sonra kazandığı en büyük zaferdi. Bu zaferle Türk ve İranlılar, Araplar karşısındaki üstünlüklerini iyice pekiştirip devlet yönetimindeki yerlerini sağlamlaştırdı. Tâhir b. Hüseyin'in devlet içinde daha fazla öne çıkmasını istemeyen Me'mûn'un veziri Fazl b. Sehl onun büyük nüfuz kazandığı Fars, Ahvaz, Basra ve Kûfe yerine 198 (814) yılında merkezi Rakka olan el-Cezîre, Suriye, Mısır ve Mağrib'i içine alan bölgeye vali tayin edilmesini sağladı. Tâhir b. Hüseyin, Rakka valiliği döneminde el-Cezîre bölgesinde ayaklanan Nasr b. Şebes el-Ukaylî ile altı yıl mücadele etti. Öte yandan Ömer b. Hallâl ve Ebû Abdurrahman es-Sûfî'nin Mısır'da çıkardığı karışıklıklarla uğraşmak zorunda kaldı. Fakat hiçbirinde -belki de isteksizliğinden dolayı- yeterince başarı sağlayamadı, daha çok mevcut durumu korumaya çalıştı. Veziri Fazl b. Sehl'e güveni zayıflayan Me'mûn, 204'te (819) Tâhir b. Hüseyin'i Bağdat sâhibü's-şurtalığına getirdi. Oğlu Abdullah ise babasının yerinde Rakka'da göreve devam etti. Tâhir b. Hüseyin, çok geçmeden Halife Me'mûn tarafından ortadan kaldırılacağı en-

Bir yüzünde
Herat Valisi
Şükr b. İbrâhim,
diğer yüzünde
Tâhir
b. Hüseyin'in
lakabı olan
"Zü'l-yemîneyn"
yazıları olan
206'da (821)
Herat'ta
basılmış
dirhem

